

Вахабов Абдурахим Васикович,
Ўзбекистон Миллий университети
“Макроиқтисодиёт” кафедраси мудири,
иқтисод фанлари доктори, профессор

Хажибакиев Шухрат Хўжаёрович,
Ўзбекистон Миллий университети
“Макроиқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчи

ИСТЕЬМОЛЧИЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИК ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ

УҶ: 336.221.24:37.015.6(575.1)

**ВАХАБОВ А.В., ХАЖИБАКИЕВ Ш.Х. ИСТЕЬМОЛЧИЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИК
ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ**

Ушбу мақолада аҳоли молиявий саводхонлигининг иқтисодий мазмуни очиб берилган ва объектив зарурлиги асосланган, молиявий саводхонлик тушунчасини таҳлил этишга бағишиланган иқтисодий қарашлар тавсифланган ва таснифланган, илмий қарашлар эволюцияси таҳлил этилган, аҳоли саводхонлиги ҳолати баҳоланган ва таркибий ўзгаришлари аниқланган, аҳолининг молиявий саводхонлигини оширишнинг миллий дастуруни ишлаб чиқишнинг зарурлиги ва амалга ошириш босқичлари баён этилган.

Калит сўзлар: молиявий саводхонлик, молиявий таълим, молиявий қўнимкамалар, молиявий билимлар, молиявий хулқ, иқтисодий хулқ, молиявий имкониятлар, молиявий саводхонлик таркиби, молиявий маҳсулотлар, молиявий хизматлар.

**ВАХАБОВ А.В., ХАЖИБАКИЕВ Ш.Х. ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ
ГРАМОТНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ**

В данной статье раскрывается необходимость и экономическое содержание финансовой грамотности населения, охарактеризованы, сгруппированы экономические взгляды, посвященные анализу понятия финансовой грамотности населения и проанализированы этапы эволюции развития экономических взглядов, оценено состояние, и структура финансовой грамотности населения, обоснованы необходимость разработки национальной программы повышения финансовой грамотности населения и этапы ее реализации.

Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовое образование, финансовые навыки, финансовые знания, финансовая поведения, экономическое поведение, финансовые возможности, структура финансовой грамотности, финансовые услуги.

VAKHABOV A.V., XAJIBAKIYEV SH.X. CHALLENGES OF IMPROVING FINANCIAL LITERACY OF CONSUMERS

In the article the necessity and economic content of financial literacy of the population are disclosed. As well, characterized economic views devoted to the analysis of the concept of financial literacy and the stages of evolution of the development of economic views are analyzed. The population is grouped and the state and structure of financial literacy of the population are assessed. The need to develop a national program to improve the financial literacy of the population and stages of its implementation is justified.

Keys words: financial literacy, financial education, financial skills, financial knowledge, financial behavior, economic behavior, financial opportunities, financial literacy structure, financial services.

Кириш.

Молиявий саводхонликка бўлган эҳтиёж доимо долзарб бўлиб жаҳон иқтисодиётидаги глобаллашув жараёнлари молиявий таълим мавқеининг янада ортишига жиддий таъсир кўрсатди. Биринчидан, молия бозорларининг глобаллашувни натижасида молиявий маҳсулот турлари кескин кўпайди. Бу эса ўз навбатида уларни танлашда муайян молиявий билимлар талаб этади. Иккинчидан, қайд этилган пенсия тўловлари миқдорининг қисқариши ва шахсий пенсия жамғармалари моҳиятининг кучайиши билан биргалиқда, молиявий хавфсизлик юки иш берувчидан ишчилар зиммасига ўта бошлади.

“Иқтисодий инсон” сифатида кишилар ўз молиявий маблағларидан оқилона фойдаланишадими? Ушбу савол аҳоли жон бошига тўғри келувчи даромад миқдори бўйича фарқланувчи мамлакатлар мисолида янада долзарблашади. Тадқиқотлар кўрсатишича, аҳолининг молиявий саводхонлиги билан боғлиқ муаммо паст даромадли мамлакатлар учун хос муаммо ҳисобланмайди. Юқори даромадли мамлакатларда истеъмолчилар молиявий муҳит, молиявий муаммолар ва молиявий рисклар билан боғлиқ чуқур билим ва кўникумаларни намойиш қила олишмаган.

Жумладан, АҚШ аҳолисининг молиявий саводхонлик даражаси COVID-19 пандемияси таъсири янада пасайган. АҚШ Иқтисодий таълим кенгаши тадқиқотлари кўрсатишича юқори синф ўқувчиларининг 17 фоизи камида битта шахсий молия курсини битириши зарур¹. АҚШ Миллий молиявий таълим жамғармаси ҳисботида қайд этилган сўровномада қатнашган респондентларнинг фақат 24 фоизигина таянч молиявий билимларга эга эканлиги қайд этилган². АҚШ Молия соҳаси педагоглари миллий кенгаши маълумот-

лари эса молиявий билимларнинг етишмаслиги туфайли 2021 йилда ўртача америкалик ўз молиявий маблағларидан нотўғри фойдаланиш эвазига 1389 доллар зарар кўрган. Агар ушбу суммани АҚШда истиқомат қилаётган катта ёшдаги 254 миллион кишига кўпайтираск молиявий билимлар етишмаслиги туфайли йўқотилган маблағлар миқдори 352 млрд. доллардан ошиб кетади³.

Илмий муаммонинг қўйилиши. Молиявий саводхонлик муаммоси хорижий иқтисодий адабиётда XX асрнинг 80 йилларидан бошлаб турли ўйналишлар бўйича чуқур ўрганилган. Жумладан, Л.Алсемхеест тадқиқотларида молиявий таълимни қўллаб-қувватлаш ёки унга қарши фикрларнинг назарий асослари ўрганилган бўлса⁴; Т.Хира тадқиқотлари молиявий хулқ масалаларига бағишиланган⁵, С.Бауман ва Т.Холл тадқиқотларида молиявий таълим замонавий таълимнинг базавий фанларидан бири сифатида қайд этилган бўлса⁶, Ж.Вест тадқиқотларида молиявий таълимнинг истеъмолчиларнинг индивидуал эҳтиёжларини қондиришдаги фойдали жиҳатлари тадқиқ этилган⁷.

МДҲ ва мамлакатимиз иқтисодчи олимлари тадқиқотларида аҳоли турмуш фаровонлигига шахслар томонидан қабул қилинаётган молия-

³ <https://www.financialeducatorscouncil.org/financial-illiteracy-costs/>

⁴ Alsemgeest, L. Arguments for and against financial literacy education: where to go from here? International Journal of Consumer Studies, 39(2), 2015. – PP. 155-161.

⁵ Hira, T. K.. Promoting sustainable financial behaviour: Implications for education and research. International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 502-507.

⁶ Baumann, C., & Hall, T. Getting Cinderella to the ball: putting education at the heart of financial education. International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 508-514.

⁷ West, J. Financial literacy education and behaviour unhinged: combating bias and poor product design. International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 523-530.

¹ <https://www.councilforeconed.org/wp-content/uploads/2020/02/2020-Survey-of-the-States.pdf>

² <https://www.nefe.org/news/default.aspx>

вий қарорларнинг таъсири, иқтисодий таълим тизимини такомиллаштириш орқали аҳолининг иқтисодий саводхонлигини ошириш, аҳолининг молиявий саводхонлигини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштириш, инсонларнинг молиявий фикрлаши, тафаккурини ривожлантириш жиҳатларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган¹.

Шундай бўлсада аҳоли молиявий саводхонлигини ошириш борасида ҳануз илмий ва амалий масалалар ҳал бўлмасдан, долзарблигича қолмоқда. Бунда молиявий саводхонлик тушунчасини илмий жиҳатдан таҳлил этиш, бу борада иқтисодий қарашларни ёндашувларга кўра тавсифлаш, аҳоли молиявий саводхонлигининг иқтисодий мазмунини ёритиш иқтисодий тараққиётнинг ҳозирги босқичида объектив зарурдир. Ушбу масалага равшанлик киритиш, аҳоли молиявий саводхонлигини амалий жиҳатдан оширишга имкониятларни оширади.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида тизимли таҳлил, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий ва селектив танлаб тадқиқ қилиш, монографик таҳлил ва гурӯхлаш усуллари қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар. Истеъмолчиларнинг молиявий саводхонлигини ошириш муаммолари иқтисодий адабиётда чуқур таҳлил этилаётганлигига қарамасдан “молиявий саводхонлик” тушунчасининг умумқабул қилинган яхлит илмий таърифи мавжуд эмас. Шу сабабли аҳолининг молиявий саводхонлик даражасини ошириш муаммоларини ўрганишни ушбу тушунчага бағишлиланган илмий тадқиқотлар шарҳидан бошлаш мақсадга мувофиқ.

Дастлаб, “молиявий саводхонлик” тушунчасининг ўзагини ташкил этувчи “savodxonlik” сўзининг маъносини аниқлаб олиш зарур. Узоқ давр мобайнида “savodxonlik” тушунчаси тилшнослик соҳасига оид она тилида ўқиш, ёзиш маъ-

¹ Moliyaviy savodxonlik asoslari: o'quv qo'llanma/ A.V.Vaxabov, Sh.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov, A.V.Vaxabov.-Toshkent: Baktria Press, 2013. 288b.; Куролов Қ.К. Бозор муносабатлари шароитида иқтисодий таълим тизимининг такомиллашуви қонуниятлари. Иқт.ф.д ...дисс. автореф. –Т.: ТДИУ, 2016; Шадманов Э., Хасанханова Н. Теоретические основы экономического мышления. Монография. "LAP LAMBERT Academic Publishing RU"-2020. 64 с.; Дустмуҳамедов О.С. Аҳоли молиявий саводхонлигини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштириш (тижорат банклари мисолида). Иқт. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. –Т.: ТДИУ., 2022.576.

носидаги тушунча сифатида истеъмолда бўлган². ЮНЕСКО таърифига кўра, агар инсон “ёзиши билса, ўқиганларини тушунса, жамият ҳаётига тегишли оддий, қисқа маълумотларни ёзиб бера олса”, саводхон ҳисобланади³.

Жамият ҳаётининг мураккаблашуви, алоҳида шахснинг иқтисодий хулқи, дунёқарашига нисбатан жамият талабарининг кучайиб бориши “саводхонлик” тушунчаси чегараларининг кенгайишига туртки бўлди. XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб иқтисодий адабиётда “саводхонликнинг” ҳуқуқий, ахборот, экологик, компьютер, молиявий саводхонлик каби турлари фарқлана бошлади. Таҳлиллар кўрсатишича, аксарият ҳолларда саводхонлик турларининг тўлиқ таърифлари мавжуд эмас ва фаолият соҳаси турларига кўра саводхонлик мансублик асосида аниқланган.

Молиявий саводхонлик тушунчасига бағишлиланган ҳалқаро ташкилотлар ва молиявий институтлар томонидан ишлаб чиқилган услубиётта мувофиқ амалиётда қуидаги ёндашувлар қўлланилади: а) билимга асосланган молиявий саводхонлик (Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИҲТТ); б) амалиётда билимни қўллашга асосланган молиявий кўникма (Жаҳон банки (ЖБ)). Саводхонлик тушунчасида билимга урғу берилса, кўникмада билимни амалиётда қўллашга катта эътибор қаратилган. Ҳозирда ИҲТТ ёндашуви молиявий саводхонликни ўзгартиришга йўналтирилган бўлса, Жаҳон банки аҳоли молиявий кўникмаларини баҳолаш орқали молиявий саводхонлик даражасини ошириш моделини ишлаб чиқишига ҳаракат қўлмоқда.

ИҲТТ таърифига кўра “молиявий саводхонлик – бу оқилона молиявий қарорлар қабул қилиш, пировардида шахсий молиявий фаровонликка эришиш учун зарур бўладиган молиявий билимлар, кўникмалар, молиявий режалаштириш ва молиявий хулқ билан боғлиқ ҳатти-ҳаракатлар уйғунилигидир”⁴.

Жаҳон банки молиявий саводхонлик тушунчасини нисбатан кенроқ маънода молиявий кўникма

² Моисеева, Д.В. Финансовая грамотность населения российского региона: экономико-социологический анализ: дис. ... канд. социол. наук. Волгоград, 2017 [Электронный ресурс]. URL: <http://www.volstu.ru/upload/iblock/022/>

³ Овчинников, М. Обзор международной практики реализации стратегий и программ в области финансовой грамотности -М.: Наука, 2008. С. 11.

⁴ <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

(компетентлик) тушунчаси қўринишида қўллади. Жаҳон банки мутахассислари фикрича, молиявий кўникма ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда молиявий манфаатлардан келиб чиқсан ҳолда ҳаракат қилиш қобилияти бўлиб, истеъмолчиларнинг молиявий хизматларни танлаши ва улардан фойдалана олиши билан боғлиқ билимлари (саводхонлиги), молиявий хулқи ва кўникмаларини қамраб олади¹.

“Молиявий саводхонлик” тушунчасига берилган таърифларни умумлаштирган ҳолда иқтисодий адабиётда ушбу тушунча 1) билимларнинг муайян шакли; 2) ушбу билимларни амалиётда қўллаш қобилияти ёки кўникмаси; 3) билимларни ўзлаштириш; 4) оқилона молиявий хулқ; 5) молиявий тажриба - каби шаклларда талқин этилади.

Фикримизча, молиявий саводхонлик – фуқаронинг молиявий маҳсулотлар ва хизматлар бозорида актив позициясини эгаллаши, жамиятда ўзи ва оила аъзоларининг молиявий фаровонлигини ошириш учун зарур бўлган билим ва кўникмалари мажмуаси сифатида намоён бўладиган инсоний фазилатdir.

Молиявий саводхонликка молиявий таълим асосида эришилади. Молиявий таълимга бағишлиган иқтисодий адабиётда “молиявий саводхонлик” ва “молиявий имкониятлар” тушунчаларидан кенг фойдаланилади. Молиявий саводхонлик тушунчаси муайян молиявий билимлар билан биргалиқда ушбу билимларни амалиётда қўллай олиш кўникмаларини ҳам қамраб олади². “Молиявий имкониятлар” тушунчаси эса “молиявий саводхонлик” тушунчасига нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, “молиявий хулқ” ва “молиявий самарадорлик” тушунчаларини ҳам қамраб олади³.

Молиявий таълим аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш, молиявий хулқини такомиллаштириш ва молиявий имкониятларини кенгайтиришда муҳим аҳамият касб этади. Ж.Ксиа ва О.Нил тадқиқотларида истеъмолчиларнинг молиявий

саводхонлик даражасини оширишнинг қуйидаги тўрт жиҳатлари таҳлил этилади ва улар натижавий индекс орқали умумлаштирилган⁴:

- объектив молиявий саводхонлик;
- субъектив молиявий саводхонлик;
- мақбул молиявий хулқ;
- молиявий имкониятлар.

Индекс алоҳида кўрсаткичлар билан боғлиқ балларни йиғиш йўли билан ҳисобланади. Ушбу кўрсаткични ҳисоблашда молиявий таълим ва молиявий имкониятларга таалуқли кўрсаткичлар ўртасидаги боғлиқликларга алоҳида эътибор қаратилади. Мазкур тадқиқот ишида 25 000 дан ортиқ кузатиш маълумотларининг қайта ишланганини молиявий таълим таъсири билан биргалиқда мактаб, коллеж ва ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда молиявий таълим олиш каби молиявий таълим манбаларининг оқибатлари ўрганилган. Тадқиқот муаллифлари фикрича, молиявий имкониятларни ўрганишда турли ёндашувлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ:

- аҳоли молиявий хулқининг бир қатор варантларидан фойдаланиш;
- молиявий хулқ кўрсаткичлари ва уларнинг натижаларини қамраб оловчи индексдан фойдаланиш;
- объектив ва субъектив молиявий саводхонлик, мақбул ва мақбул бўлмаган молиявий хатти-ҳаракат, молиявий имкониятлар билан боғлиқ кўпсонли кўрсаткичлардан фойдаланиш;
- объектив, субъектив молиявий саводхонлик ва истеъмолчиларнинг молиявий хулқини ифода этувчи кўрсаткичларни умумлаштирувчи индексдан фойдаланиш. Ушбу ёндашувнинг афзаллиги шундаки, у молиявий саводхонлик ва истеъмолчиларнинг молиявий хулқи билан боғлиқ кўрсаткичларни умумлаштирувчи молиявий имкониятларни назарий жиҳатдан тўлиқ асослаб беради.

Фикримизча, иқтисодий адабиётда илгари сурилган илмий ғоялар мактабларда берилаётган молиявий таълим ёшларнинг молиявий имкониятларини яхшилашга кўпроқ ёрдам беради. Молиявий таълим ёрдамида ўқувчиларда молиявий саводхонлик борасидаги ўз билимларини ошириш, молиявий маблағлардан самарали ва тежаббергаб фойдаланишни рағбатлантиради, уларнинг

¹ https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/0b8c768e-408c-46b7-bbba-193f9c0a1b07/Financial+Capability+and+Inclusion_Eng.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nmycI8J

² Huston, S. J. Measuring financial literacy. Journal of Consumer Affairs, 44(2), 2010. – PP. 296-316.

³ Taylor, M. Measuring financial capability and its determinants using survey data. Social Indicators Research, 102(2), 2011. – PP. 297-314.; Shim, S., Serido, J., Bosch, L., & Tang, C. Financial Identity-Processing Styles Among Young Adults: A Longitudinal Study of Socialization Factors and Consequences for Financial Capabilities. Journal of Consumer Affairs, 47(1), 2013. – PP.128-152.

⁴ Xiao, J. J., & O'Neill, B. Consumer financial education and financial capability. International Journal of Consumer Studies 40(6), 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/301487659_Consumer_Financial_Education_and_Financial_Capability

жамғармалари ва умумий молиявий саводхонлик даражасига ижобий таъсир кўрсатади.

Ривожланган мамлакатларда аҳоли ўртасида молиявий саводхонлик даражасини ошириш бора-сидаги амалий ишлар ўтган асрнинг 70-йилларида бошланган. Жумладан, Нидерландияда Оила молияси маълумотлари институти шахсий молия масалалари бўйича маслаҳатлар беришни 1979 йилдаёқ амалга оширишни бошлаган. Ушбу институт молия бозорининг ипотека, суғурта каби тор соҳаларида фаолият олиб боради¹.

1990 йилларда молиявий саводхонликка оид масалалар сиёsat² ёки амалиёт нуқтаи назаридан ўрганила бошланди³. Ушбу тадқиқотлар молиявий саводхонликни унинг хусусиятлари нуқтаи назаридан ривожлантириш бўйича маҳсус дастурлар ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатди. 2003 йилда ИХТТГа аъзо мамлакатларда истеъмолчиларнинг молиявий саводхонлик даражасини оширишга бўлган қизиқишлиарининг ортиб боришига жавоб тариқасида Молиявий таълим лойиҳасини таъсис этди.

Молиявий саводхонлик муаммоси 2008-2009 йиллардаги жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ва COVID-19 пандемияси шароитида янада долзарблашди. Етарлича молиявий билимларга эга бўлмаслик оқибатида қатор мамлакатлар аҳолиси чукур ўйланмаган молиявий қарорлар қабул қилиши натижасида салбий оқибатларга олиб келди. Салбий ҳолатлар дастлаб аҳолининг муаммоли қарзлари кўринишида намоён бўлди. Жумладан, молиявий институтлар тўлов қобилияти паст ва ўз молиявий мажбуриятларини бажариш имкониятига эга бўлмаган қарз олувчиларга ипотека

¹ Mijs W. Importance of financial education. The European Banking Federation, 2015: <http://www.ebf-fbe.eu/wp-content/uploads/2015/06/The-Importance-of-Financial-Education.pdf>

² Bernheim, B. D. Financial illiteracy, education, and retirement saving. In Living with Defined Contribution Pensions (Mitchell, O. & Schieber, S. eds). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. pp. 38-68; Braunstein, S. & Welch, C. Financial literacy: An overview of practice, research, and policy. Federal Reserve Bulletin, 88 (11), 2002, pp. 445-457 URL: <http://www.federalreserve.gov/pubs/bulletin/2002/1102lead.pdf>

³ Bowen, C. F. Informal money management education: Perceptions of teens and parents. Consumer Interests Annual, 42, 1996, p. 233; Rand, D. Financial education and asset building programs for welfare recipients and low income workers: The Illinois experience. Brookings Institution Center on Urban and Metropolitan Policy, 2004. URL: http://www.brookings.edu/urban/pubs/20040413_doryrand.pdf

кредитлари беришди. Ипотека кредити олаётгандарнинг аксаияти фойдаланаётган молия дастурлари ва унинг хусусиятлари тўғрисида тўлиқ маълумотга, етарли иқтисодий билимга эга бўлмаган. Шу муносабат билан 2011 йилда "Катта йигирматалик" саммитида истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоялаш ва молиявий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш макроиқтисодий даражада молиявий барқарорликка эришишнинг муҳим шарти сифатида тан олинди⁴.

2012 йилдаги ИХТТ ва Молиявий таълимни таъминлаш бўйича халқаро агентлик ҳамкорлигига ўтган саммитда ишлаб чиқилган "Молиявий таълим бўйича миллий стратегия тамойиллари" маъқулланди. 2014 йилда ИХТТ/Молиявий таълимни таъминлаш бўйича халқаро агентлик томонидан "Миллий молиявий таълим стратегиясини жорий этиш бўйича йўриқнома" ишлаб чиқилди ва танланган мамлакатларда миллий молиявий таълим стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш бошланди.

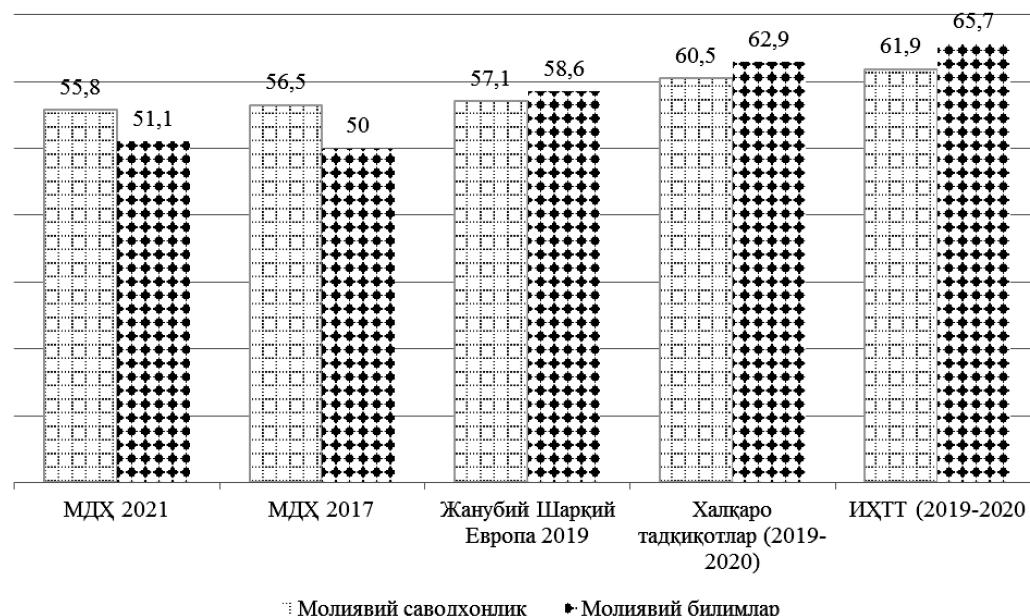
ИХТТ томонидан ишлаб чиқилган аҳолининг молиявий саводхонлик даражасини баҳолаш услугиёти назарий ва амалий жиҳатдан қатор афзалликларга эга. ИХТТ услугиётига мувофиқ молиявий саводхонлик қўйидаги кўрсаткичларни - молиявий билимларни; молиявий хулқни (жамғариш, узоқ муддатли режалаштириш ва ўз маблағларини назорат қилиш); молиявий маблағларни бошқаришни (қисқа ва узоқ муддатли) умумлаштирган ҳолда тавсифлайди. Молиявий саводхонлик кўрсаткичлари 1 дан 21 баллгача баҳоланади ва юқорида қайд этилган билимлар 0 дан 7 баллгача; молиявий хулқ 0 дан 9 баллгача; молиявий маблағларни бошқариш 0 дан 5 баллгача баҳоланади.

Молиявий билимлар молиявий саводхонликнинг муҳим таркибий кўрсаткичи ҳисобланади, молиявий маҳсулотлар ва хизматларни ўзаро қиёсий таққослаш, ўйланган, асосланган молиявий қарорлар қабул қилишга ёрдам беради. Асосий молиявий тушунчаларни билиш, молия соҳасида арифметик кўникмаларни қўллай олиш қобилияти истеъмолчилар учун молиявий фаровонлигига таъсир қилувчи молиявий муаммолар, ҳодисалар ва янгиликларни тўғри тушуниш имконини беради.

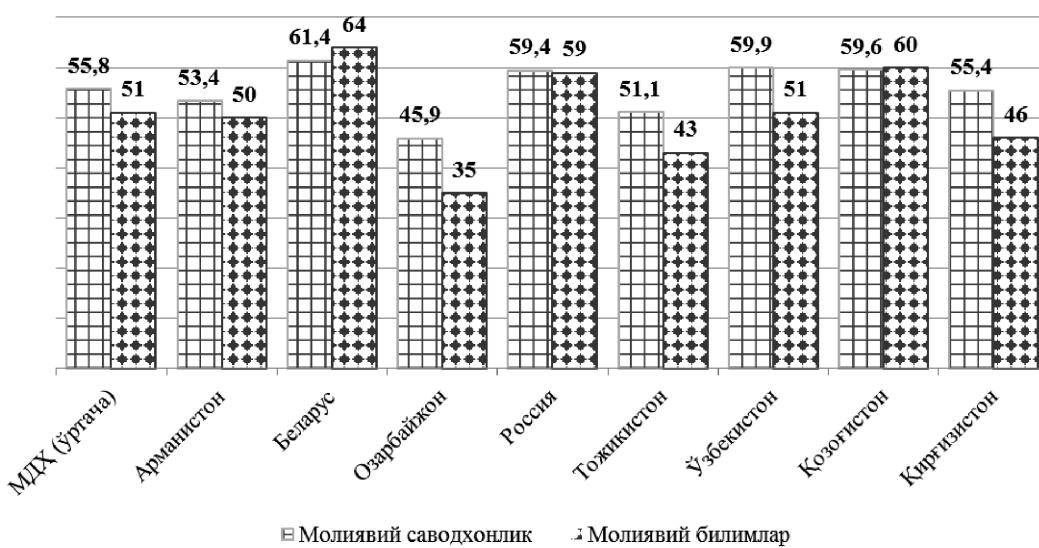
Молиявий хулқ истеъмолчиларнинг ўз молиявий маблағларидан фойдаланишлари билан боғлиқ хатти-ҳаракатлари уларнинг молиявий ҳолати ва фаровонлигига таъсир кўрсатади. Айнан

⁴ OECD/INFE. The High-level Principles on National Strategies for Financial Education. Paris, August 2012.

1-расм. Дунё минтақалари ва айрим мамлакатлар гурӯҳи бўйича аҳолининг молиявий саводхонлик даражаси¹

2-расм. МДҲ мамлакатларида аҳолининг молиявий саводхонлик даражаси².

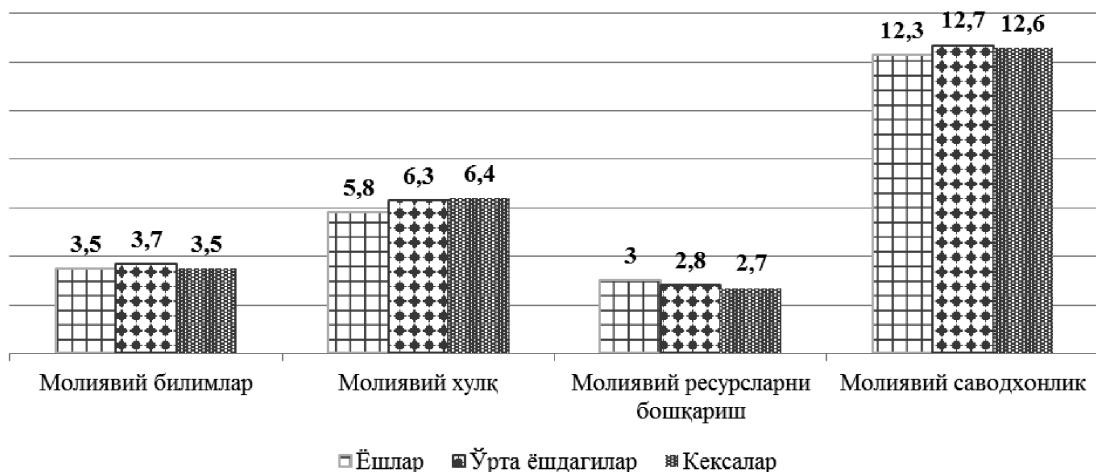
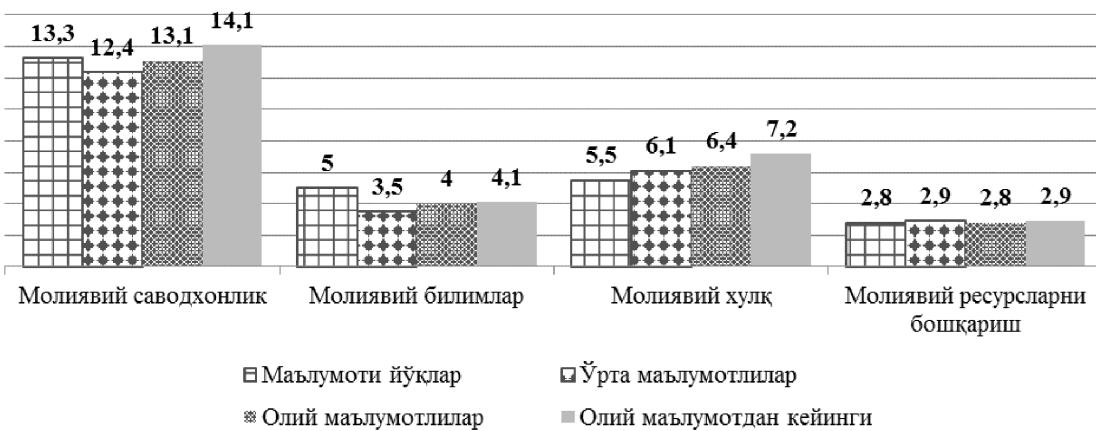
молиявий хулқ пировардида истеъмолчилар ўз молиявий фаолиятини қанчалик оқилона ташкил эта олганликларини баҳолаш имконини беради.

Молиявий маблағларни бошқариш уни қисқа ва узоқ муддатли даврда оқилона режалаштириш масалаларини қамраб олади.

¹ OECD (2021), Financial Literacy Levels in the Commonwealth of Independent States in 2021 www.oecd.org/financial/education/financial-literacy-levels-in-the-commonwealth-of-independant-states-2021.htm маълумотлари асосида тузилган.

² Ўша манба

ИХТТ ҳисботига мувофиқ 2017-2021 йилларда МДҲ мамлакатларида катта ёшдаги аҳолининг молиявий саводхонлик даражаси борасида ИХТТга аъзо мамлакатлар, Жануби-Шарқий Европа мамлакатларига нисбатан паст кўрсаткич қайд этилган. 2021 йилда ушбу кўрсаткич МДҲ мамлакатларида максимал баллга нисбатан 55,8 фоизни ташкил этиб 11,7 баллга тенг бўлди. Ушбу ҳолат МДҲ мамлакатларида аҳоли ўртасида молиявий саводхонлик даражасини ошириш борасида жиддий муаммолар мавжудлигини кўрсатди.

3-расм. Ўзбекистонда аҳоли молиявий саводхонлик даражасининг ёш таркиби, балл, 2021 йил¹.4-расм. Ўзбекистонда аҳоли молиявий саводхонлик даражасининг маълумотига кўра таркиби, балл, 2021 йил².

2021 йилда Беларус, Россия, Ўзбекистон ва Қозоғистонда молиявий саводхонлик кўрсаткичи МДҲ бўйича ўртacha кўрсаткич даражасидан юқори қайд этилди. Молиявий саводхонлик кўрсаткичининг муҳим компоненти ҳисобланган молиявий билимлар кўрсаткичи бўйича Беларус ва Қозоғистонда ўртacha даражадан юқори кўрсаткичга эришилган. Ушбу ҳолат МДҲнинг бошқа мамлакатларида молиявий саводхонликнинг базавий билимларини шакллантиришга қаратилган таълим дастурлари ва молиявий таълим тизимини такомиллаштириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Қиёсий таҳлиллар, молиявий саводхонлик даражасининг ёшлар ўртасида бошқа ёшдагиларга нисбатан пастлигини кўрсатмоқда. Биргина моли-

явиy ресурсларни бошқариш кўrsatkichi ёшлар ўrтасида юқори даражаси - ёшлар томонидан молияvий маблағлariidan fойдаланишda турли aхборот технологияларini қўllашlari билan изoҳланади.

Молиявий саводхонлик даражасини аҳолининг маълумоти бўйича таҳлили ушбу кўrсаткичининг асосан ёшлар, яъни маълумоти йўқ ва ўrta маъlумotliлар ўrтасида пастлигини кўrсатmoқда. Mазкур ҳолат ёшлар ўrтасида молияvий саводхонлик даражасини ошириш бўйича мақсадли миллий стратегияни ишлаб чиқиш зарурлигини тақозо этади. Назаримизда молияvий саводхонлик бўйича миллий стратегияни шакллантиришда асосий эътиборни ИХТТ томонидан ишлаб чиқилган ва амалиётga тавсия этилган uslubiyetdan fойдаланишga қаратиш мақсадга мувофиқ.

Жаҳон амалиётни таҳлили кўrсatiшича, аҳолининг молияvий савodхонligини oшириш

¹ Ўша манба.² Ўша манба.

масаласига у ёки бу алоҳида вазирлик томонидан амалга ошириладиган бир мартали тадбир сифатида қаралиши керак эмас. Молиявий таълим беришни қўллаб-қувватлашни аҳолини турмуш даражасини оширишнинг умумдавлат стратегиясининг муҳим вазифаларидан бири, деб қараш мақсадга мувофиқ. Аҳолини молиявий таълим дастурларига устун даражада идоралараро даражада қараладиган муаммо сифатида ёндашиб молиявий саводхонликни ўқитиш механизмини барқарор ишлаб чиқаришга қаратилиши зарур. Молиявий таълим дастурлари аҳолини молиявий саводхонлигини оширишдан бевосита манфаатдор бўладиган давлат, хусусий сектор, нотижорат ташкилотлар ва халқаро ташкилотларни ҳамкорлигига ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши керак.

Давлат тасарруфидаги таълим муассасалари мактаб ўқувчилари ва талабаларга молиявий билимни етказиб беришга таъсир кўрсатиш қобилиятига эга. Жумладан, ўрта мактаб юқори синфлари доирасидагина аҳолининг турли қатламларини максимал қамраб олишга эришиш мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистонда молиявий саводхонликни ошириш бўйича тавсиялар:

– катта ёшдаги аҳолининг базавий молиявий билимларини оширишга қаратилган чоратадбирларни кучайтириш мақсадга мувофиқ. Асосий молиявий тушунчалар моҳиятини чуқур тушуниш истеъмолчиларнинг молиявий хулқининг яхшиланишига ижобий таъсир кўрсатади. Молиявий билимлар ўз маблағларидан оқилона фойдаланиш ва шахсий молиявий мақсадларга эришишда муҳим аҳамият касб этади. Молиявий таълим дастурларини амалга оширишда устун даражада молиявий кўнкиммаларни шакллантиришнинг амалий ечимига эътибор қаратиш зарур.

– молиявий саводхонлик даражасини оширишда норасмий молиявий сектор улушининг оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Молиявий таълим дастурлари ёрдамида банклар ва банк тизими фаолияти, истеъмолчилар хукуқларини ҳимоя қилиш, молиявий муносабатларни тартибга солувчи давлат органлари фаолияти тўғрисида кўпроқ маълумотлар етказиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Moliyaviy savodxonlik asoslari /o'quv qo'llanma/. A.V.Vaxabov, Sh.A.Tashmatov, N.X.Xaydarov, A.V.Vaxabov. - Toshkent: Baktria Press, 2013. 288b.
2. Қуролов Қ.Қ. Бозор муносабатлари шароитида иқтисодий таълим тизимининг такомиллашуви қонуниятлари. Иқт. ф. д. ... дисс. автореф. – Т.: ТДИУ., 2016.
3. Шадманов Э., Хасанханова Н. Теоретические основы экономического мышления. Монография. - "LAP LAMBERT Academic Publishing RU", 2020. 64 с.
4. Дустмуҳамедов О.С. Аҳоли молиявий саводхонлигини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштириш (тижорат банклари мисолида). Иқт. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Т.: ТДИУ., 2022.
5. Моисеева Д.В. Финансовая грамотность населения российского региона: экономико-социологический анализ: дис. ... канд. социол. наук. - Волгоград, 2017 [Электронный ресурс]. URL: <http://www.volsu.ru/upload/iblock/022/>.
6. Овчинников, М. Обзор международной практики реализации стратегий и программ в области финансовой грамотности. - М.: Наука, 2008. С. 11.
7. Alsemgeest L. Arguments for and against financial literacy education: where to go from here? // International Journal of Consumer Studies, 39(2), 2015. – PP. 155-161.
8. Hira T.K. Promoting sustainable financial behaviour: Implications for education and research. // International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 502-507.
9. Baumann C., Hall T. Getting Cinderella to the ball: putting education at the heart of financial education. // International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 508-514.
10. West J. Financial literacy education and behavior unhinged: combating bias and poor product design. // International Journal of Consumer Studies, 36(5), 2012. – PP. 523-530.

11. Huston S.J. Measuring financial literacy. // Journal of Consumer Affairs, 44(2), 2010. – PP. 296-316.
12. Taylor M. Measuring financial capability and its determinants using survey data. // Social Indicators Research, 102(2), 2011. – PP. 297-314.
13. Shim S., Serido J., Bosch L., Tang C. Financial Identity-Processing Styles Among Young Adults: A Longitudinal Study of Socialization Factors and Consequences for Financial Capabilities. // Journal of Consumer Affairs, 47(1), 2013. – PP.128-152.
14. Xiao J.J., O'Neill B. Consumer financial education and financial capability. // International Journal of Consumer Studies 40(6), 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/301487659_Consumer_Financial_Education_and_Financial_Capability
15. Mijs W. Importance of financial education. The European Banking Federation, 2015: - <http://www.ebf-fbe.eu/wp-content/uploads/2015/06/The-Importance-of-Financial-Education.pdf>
16. Bernheim B.D. Financial illiteracy, education, and retirement saving. In Living with Defined Contribution Pensions (Mitchell, O. & Schieber, S. eds). // Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. pp. 38-68;
17. Braunstein S., Welch C. Financial literacy: An overview of practice, research, and policy. // Federal Reserve Bulletin, 88 (11), 2002, pp. 445-457 URL: <http://www.federalreserve.gov/pubs/bulletin/2002/1102lead.pdf>
18. Bowen C.F. Informal money management education: Perceptions of teens and parents. // Consumer Interests Annual, 42, 1996, p. 233.
19. Rand D. Financial education and asset building programs for welfare recipients and low-income workers: The Illinois experience. Brookings Institution Center on Urban and Metropolitan Policy, 2004. URL: http://www.brookings.edu/urban/pubs/20040413_doryrand.pdf
20. OECD/INFE. The High-level Principles on National Strategies for Financial Education. - Paris, August 2012.
21. OECD (2021), Financial Literacy Levels in the Commonwealth of Independent States in 2021 www.oecd.org/financial/education/financial-literacy-levels-in-the-commonwealth-of-independant-states-2021.htm
22. <https://www.councilforeconed.org/wp-content/uploads/2020/02/2020-Survey-of-the-States.pdf>
23. <https://www.nefe.org/news/default.aspx>
24. <https://www.financialeducatorscouncil.org/financial-illiteracy-costs/>
25. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>
26. https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/0b8c768e-408c-46b7-bbba-193f9c0a1b07/Financial+Capability+and+Inclusion_Eng.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nmycl8J